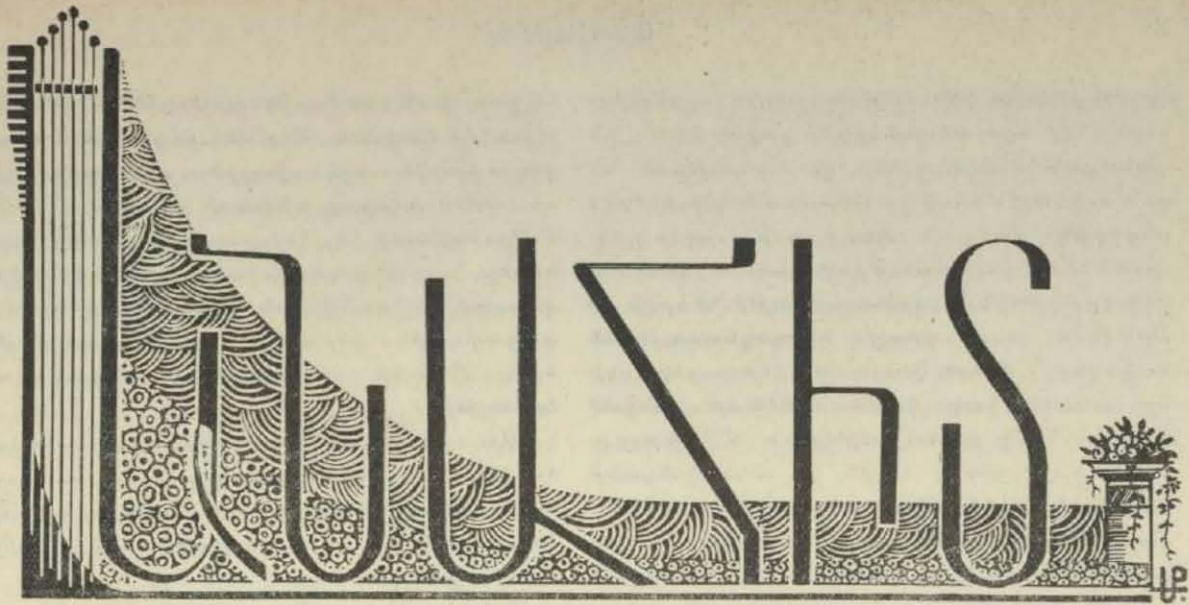

ՀԱՆԴԷՍ ՄՏԱԾՄԱՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍԻ

Ա. ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 2

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ՅՈՒԼԻՍ 1929

ԵՍՔԻԼԵՍԻ “ՊՐՈՄԵԹԵԻՍ ԶՂԹԱՅՈՒԱԾ”Ը

Եսքիլէս ստեղծողն եղաւ՝ ամբողջ աշխարհի մէջ՝ ճշմարիտ թատերական գրականութեան, և առաջին գործերը գոր տուաւ՝ մինչև ցարդ այդ ճիւղին ամենէն հզօր ու վսեմ արտայայտութիւններէն կը մնան: Դժբախտաբար, իր՝ ինչպէս և իր սկսած գործն աւելի ևս կատարեալ ու ծաղկեալ ձեւով շարունակող Սոփոկլէս՝ Եօթանասունէն աւելի հաշուող ողբերգութիւններէն հազիւ Եօթը հասած են մեզի, բայց այդքանը լիովին կը բաւէ այդ արտակարգ հանճարներուն անմահութիւնն ապահովելու:

Իր Պրոմէթէա Շղթայուածը, այն հրաշալի քերթուածներէն մին է որ թառամիլ չեն գիտեր, որ, մարդկային ճակատագրի յաւիտենական ու էական հարցերուն վրա՝ հիմնուած, միշտ կը մնան այժմէական ու միշտ կը յուզեն ընթերցողը և կը վրդովեն ու կը հմայեն անոր միտքը:

Անարդարութիւնը, բռնութիւնը, աղէտը, որ մարդկային կեանքին մէջ ու բնութեան

մէջ կը ձգտին տիրել, բարութեան ու արդարութեան ոգին՝ որ մարդուն ինչպէս նոյնինքն բնութեան մէջ, կը մաքառի Չարին գէմ, բիրտ ուժի վայրագ քմահաճոյքներուն գէմ, անձնաւորուած՝ մէկ կողմէ՝ անեղազօր բռնաւոր, ետական, տիրամոլ Զեւսին, և միւս կողմէ՝ մարդասէր Աստուծոյն՝ “Պրոմէթէա”ի գէմքով, ուրուագծուած են հելլէն դիցաբանութեան այդ խորախորհուրդ ստեղծագործութեան մէջ, որ Եսքիլէսի հուժկու հանճարին շնորհիւ գտած է իր քերթողական հոյակապ արտայայտութիւնը:

Տիեզերքի մէջ տիրել ձգտող բռնութեան գէմքողոքարկու ոգիներու վաղափարը, ապրտամը ոգիները որ կը շղթայուին, հուրի ու խաւարի մէջ բանտուած ապրելու կը դատապարտուին, կեանքը, զեցեցկութիւնը կամ բարութիւնը ներկայացնող աստուածները կամ աստուածակերպ դիւցադուները որ կը չարչարուին ու կը մեռնին և յարութիւն կ'առնեն կամ որոնց ապագայ օր մը ազատման յոյսը

կը մնայ միշտ կենդանի, այլևայլ ժողովուրդներու մէջ այս տեսիլներն ի յայտ եկած են զանազան ժամանակներ, իբր ընտելեան ու ու մարդկային կեանքի անարդարութիւններէն ընդլզած, մահուան մոայլ խորհուրդէն ընկճուած մարդկութեան սիրտարար և յուսատու մէկ երազը: Անոր արտայայտութիւններէն են Որմեմբուր, աստուածային ներդաշնակութեան ու գեղեցկութեան թարգման հերոս-քերթողը որ անասնական կատարութեամբ բռնկած Բագոսուհեաց բիրտ թաթերուն մէջ կը բզբտուի, բայց որուն հոգին կը մնայ կենդանի առ յաւէտ, տիեզերքի մշտանորոգ երիտասարդութիւնը խորհրդանշող Ադոնիսը որ վարդէն խոցուած կը մեռնի բայց Աստարտէի արցունքներուն տակ կը վերածնի (Գարունը որ Չմեռէն կը ողաննուի բայց կը վերակենդանանայ), մեր Գեղեցիկ Սրան որ հայրենանուէր գիւցաղին պէս կոռելով կը մեռնի, բայց որուն սիրահարուած Շամիրամը կը ցանկայ զայն ոգիներու օգնութեամբ վերակենդանացնել, մեր Արտաւազդն ու Մհերը, ապրտամբ հոգիներ որ տիրապետող աստուածներու բարկութիւնը կը գրգռեն ու լեռներու ծոցը, քարայրներու խորը՝ անլոյս իտաքի մէջ կը շղթալուին, բայց կենդանի կը մնան միշտ ու եթէ օր մը ազատին, աշխարհ տակն ու վրայ պիտի ընեն (խորհրդանշան յեղափոխական քանդիչ ու վերանորոգիչ մղումին): Մարդկային մտածումը յաճախող այդ մեծ ու տիրական լայն-մօթիք՝ ին խողորագուն արտայայտութիւններէն մին է երբայական աւանդութիւնը Լուսաբեր հրեշտակին որ Ենօփայի միահեծան տիրապետութեան դէմ կ'ապստամբի, երկինքէն կը զահալիժի յաւերժական աղջամուղջին մէջ, կը դառնայ Սատան, Զարի Ոգի, և կուգայ նախամարդոց զոյգը կը մղէ բարւոյ ու չարի գիտութեան ծառին պտուղը ճաշակել (ինչ որ արդէն գինքը կը մօտեցնէ Պրոմեթէոսին), այսինքն անասնական անգիտակցութենէն դուրս ելլել, հլու մեքենաներ ըլլալէ դադրել, իրենց ճակատագիրն իրենց ձեռքով վարելու ձգտիլ:

Այս ամենը, սակայն, տեղի կամ նուազ տարտամ ու խառնաշփոթ են՝ յղացման ինչպէս և իրենց գտած գանազան արտայայտութեանց մէջ, էական զաղափարները երկրորդական ու տարբեր մտածումներու և պատկերներու հետ միացած են անոնց մէջ ու յաճախ

հակասական ու առեղծուածային ամբողջութիւն մը կազմած: Այդ մեծ ու յաւիտենական զաղափարին ամենախորին, ամենազեղեցիկ ու համեմատաբար անխառն մարմնացում մըն է Պրոմեթէոսի հելլէն յղացումը, յստակ, լուսաւոր, արձանագործական, որ արդէն իսկ կերպով մը ռահվիրան կը հանդիսանայ այդ զաղափարին զերագոյն արտայայտութիւնն եղող Յիսուսի աստուածագեղ անգուղական երեւոյթին:

Արդարեւ Պրոմեթէոս, մարդասէր Աստուածը, կարելի է արդէն իսկ ըսել Մարդ-Աստուածը, նախակարասկտը կամ նախատիպարն է Աստուածամարդ ու մարդկութեան փրկիչ Յիսուսի տեսիլին:

Ինչպէս Յիսուս, Պրոմեթէոս, որ աստուածներու հոյլին մէկ անդամն է, զթալով մարդոց, կ'ուզէ անոնց օգնել, գանոնք բարձրացնել իրենց անասնական խեղճութենէն, և ատոր համար հալածանքի ու չարչարանքի կ'ենթարկուի: Տարբերութիւնն այն է որ Պրոմեթէոս, կեանքի, ճշմարտութեան, ազատութեան ու արուեստի սիրահար յոյն ուղեղէն ծնած, մարդոց կը հաղորդէ գիտութեան ու արուեստի ծնուցիչ հուրը, մարդկային կեանքը հեշտացնող, գեղեցկացնող, քաղաքակրթութիւնը կազմաւորող կարողութիւնը, մինչ Յիսուս, քաղաքականապէս տկար ու ճնշուած և միստիքական խորին հակումներ ունեցող հրէայ տիրապետական խորին հակումներ ունեցող հրէայ ցեղին մէջ յայտնուած, բայց յայտնուած այնպիսի բոսկի մը երբ հրէայ մարդարէններու արդարատենչ այլ և ցեղամոլ ոգին ու հելլէն պղատոնականութեան սիրազեղ, իտէալապաշտ շունչը կը միանան, ամէն բանէ առաջ համամարդկային զաղափարին մարմնացումն է, հոգիներու մաքրագործման, դէպ ի Աստուած այսինքն դէպ ի գերագոյն մաքրութիւնը, գեղեցկութիւնն ու արդարութիւնը, դէպ ի վերին ճշմարտութիւնը և դէպ ի երազուած աննիթական ու բացարձակ երանութիւնը՝ քարձրացման կը հրաւիրէ ատելութեան, ոճիրին, պղծութեան մատնուած մարդկութիւնը: Յիսուս զրկուած է Աստուածային զօրութեան իսկ կողմէ, որուն ինքն ալ մասնակից է, բայց որ կը յայտնուի՝ իբր իր հայրը ու նաև իբր հայրը ընդմանդակ մարդկութեան, մարդոց զթած խնամակալը և արդար գատաւորը, ու գինքը չըմբռնող, ապերախտութեամբ իրեն դէմ ցցուած մարդիկ են որ գինքը կը հալածեն ու

խաչ կը հանեն, մինչ Պրոմեթէոս, որ հեղին մտքին երեւակայած Աստուածային Արքունիքին բարի տարրն է, լուսաւոր ու սիրող ոգին է, այդ աստուածային աշխարհին բռնաւոր տարրէն, բնութեան բիրտ և անգութ ոգիէն իսկ է որ իր բարութեան ու զթասրտութեան համար կը հալածուի և տանջանքի կը դատապարտուի:

Յիսուս խաչուելէն ու գերեզման զրուելէն երեք օր լետույարութիւն կ'առնէ, Պրոմեթէոս՝ ըստ հեղին դիցարանական յղացման՝ պիտի ազատի օր մը իր կապանքներէն՝ մեծագոր կ'խաւստուածի մը՝ Հերակլէսին բազուկով, — որովհետեւ բռնութեան ուժը՝ ըստ մարդկային ազնուագոյն ցեղերու խորին հաւատքին՝ ժամանակաւոր տիրապետութիւն ունի, ու սիրոյ, բարութեան, հղբայրութեան, համերաշխութեան ոգին է որ, անջնջելի, անսպարտելի, վերջի վերջոյ պէտք է յաղթանակէ և պիտի յաղթանակէ:

Այս բոլորը՝ խորհրդանշական տեսարաններու շարքի մը մէջ, ուժեղ, սեղմ, առնական ռճով մը՝ ուր իմաստասիրական կամ ողբերգական ամենաբարձր քնտրերգութիւն մը կը միանայ արեւելեան հէքիաթներու միամիտ, ընտանի դարձուածքներուն, պատկերներուն և աստութեանց պարզութեանը, Եսթիլէսի Պրո-

մեթէոսը կը կացուցանեն մարդկային մտքին սթանչելիքներէն մին:

Պէտք էր որ անոր հայերէնը ունենայինք: Սպասելով որ հեղինագէտ հայ գրող մը գայն բնագրէն թարգմանէ տաղաչափեալ հայերէնով, ես փորձեցի անոր արձակ մէկ հայացումը տալ՝ օգտուելով ֆրանսերէն բառական թարգմանութենէն, ինչպէս և Լ. քօնթ տը Լիլի թարգմանութենէն (որու մէջ՝ բառական թարգմանութեան հետ գայն բաղդատելով՝ բաւական սխալներ և անճշտ փոփոխումներ նկատեցի):

Եսթիլէս եռաբանութիւն մըն է որ նուիրած էր Պրոմեթէոսի հէքեաթին. երրորդ մասը նիւթ ունէր Պրոմեթէոսի ազատումը. զօրախտաբար այդ եռաբանութեան երկրորդ եւ երրորդ մասերը կորած են: Շէլի այդ կորուստն ուղեց դարմանել և զրեց իր « Պրոմեթէոս Ազատագրուած »ը, ուր ժիթ, դարու այդ հոյա-կապ իմաստասէր քնարերգական ինքզինքը հեղին հինաւորաց պուէտին հանճարին արժանաւոր ժառանգորդը, անոր ոգւոյն հարազատ շարունակողն ու ընդլայնողը ցոյց կուտայ: Անսկիտի ապագայ թիւերուն մէջ պիտի հրատարակենք նաեւ թարգմանութիւնը Շէլիի հրաշակերտին:

ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ